

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΨΕΩΝ
RESEARCH INSTITUTE FOR TOURISM**

**Ο ΧΕΙΜΕΡΙΝΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
Ανάλυση, Συμπεράσματα, Προτάσεις**

Παναγιώτης Γ. Παυλόπουλος

Μελέτες: 11

Αθήνα, 2001

Εκδοτική Παραγωγή: ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ ΑΒΕΕ – Αρδηττού 12-16 Μετς 116 36 Αθήνα

Τηλ.: 921.4820 - 921.7513 – Fax: 923.7033 – www.eptalofos.com.gr – e-mail: info@eptalofos.com.gr

Το Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (ΙΤΕΠ) ιδρύθηκε το 1996 με πρωτοβουλία των επιχειρηματικών φορέων, που δραστηριοποιούνται στον τομέα του τουρισμού, και με συμπαράσταση προσωπικοτήτων της οικονομικής ζωής και του πνευματικού κόσμου της χώρας.

Βασικός καταστατικός σκοπός του Ινστιτούτου Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων είναι η εκπόνηση επιστημονικώς θεμελιωμένων μελετών, αναφερομένων στα προβλήματα της τουριστικής οικονομίας και γενικότερα της ελληνικής οικονομίας. Πρόκειται ουσιαστικώς για μελέτες εφαρμοσμένης έρευνας που έχουν επιδίωξη την διατύπωση προτάσεων, δυναμικών χρησίων, για την διαμόρφωση πολιτικών προαγωγικών του τουρισμού και της οικονομίας.

Η εξασφάλιση διατηρήσιμης μακροπρόθεσμης αναπτύξεως της τουριστικής βιομηχανίας, δηλ. υγιούς αναπτύξεως που τείνει να μεγιστοποιεί μακροπροθέσμως τις ωφέλειες για το κοινωνικό σύνολο, προϋποθέτει προγραμματισμένη δράση, συνειδητές επιδιώξεις από πλευράς πολιτείας και καθορισμό τουριστικών προτύπων υποταγμένων στις αναπτυξιακές επιλογές. Με την σειρά της η προγραμματισμένη δράση, η ένταξη με άλλα λόγια των κρατικών και ιδιωτικών πρωτοβουλιών σε συγκεκριμένο, συνειδητά επιλεγμένο πλαίσιο πολιτικής, σε συγκεκριμένη εικόνα μέλλοντος για την τουριστική βιομηχανία, απαιτεί όχι μόνο φαντασία και οραματισμό, αλλά και γνώση, η οποία με την σειρά της προϋποθέτει συνεχή και σοβαρή μελέτη όλων των διαστάσεων του προβλήματος που συνοπτικώς ονομάζομε: τουριστική ανάπτυξη.

Ίσως να εμπεριέχει στοιχεία υπερβολής, αλλά εμπεριέχει και στοιχεία αληθείας, ο ισχυρισμός ότι η ήκιστα ικανοποιητική κατάσταση, που παρατηρείται στον κλάδο του τουρισμού, από όποια οπτική γωνία και αν τον θεωρήσομε, δεν είναι άσχετη με την απουσία επαρκών βασικών μελετών. Ο έγκαιρος εντοπισμός των προβλημάτων, η οριοθέτηση ενδεχομένων παθογενών καταστάσεων όχι μόνο θα είχε υποκινήσει το ενδιαφέρον της πολιτείας για την αντιμετώπισή τους, αλλά και την στάση και τις ενέργειες της ιδιωτικής πρωτοβουλίας θα είχε επηρεάσει θετικώς. Πιστεύομε, ότι τα συμπεράσματα από την μελέτη σοβαρών προβλημάτων, όπως είναι η απασχόληση του εργατικού δυναμικού, το ισοζύγιο εξωτερικών πληρωμών, η μακροχρόνια βιωσιμότητα του κλάδου και η διατήρηση αφθόρου του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος, μπορούν να παράσχουν επαρκώς ισχυρούς ερεθισμούς για έγκαιρη και ορθή ενεργοποίηση των φορέων ασκήσεως της οικονομικής πολιτικής.

Εν όψει των ανωτέρω και των καταστατικών προβλέψεων του ΙΤΕΠ, το πεδίο εντός του οποίου θα κινηθεί η ερευνητική προσπάθεια του Ινστιτούτου είναι

αρκετά ευρύ. Προβλήματα, όπως η ανάδειξη του τουριστικού πλούτου της χώρας, η γεωγραφική κατανομή της τουριστικής δραστηριότητας, η άμβλυση της εποχικότητας, ο λειτουργικός προσδιορισμός των ορίων αρίστης σωρεύσεως τουριστικών δραστηριοτήτων στον χώρο κ.ο.κ., αλλά και η μελέτη προβλημάτων υποδομής, ανήκουν, emπίπτουν στα ερευνητικά ενδιαφέροντα του Ινστιτούτου. Στο πεδίο ερευνητικού ενδιαφέροντος του Ινστιτούτου emπίπτουν, επίσης, και προβλήματα που, ενώ φέρουν τον μανδύα του βραχυπροθέσμου, συνεπάγονται πολλάκις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις απροσδιόριστου μεγέθους.

Εκφράζεται η αισιόδοξη πρόβλεψη, ότι η ίδρυση και λειτουργία του Ινστιτούτου θα αποδειχθεί εξόχως δημιουργική πρωτοβουλία όχι μόνο ένεκα της συμβολής του στην κατανόηση των προβλημάτων του τουριστικού τομέα, αλλά και ένεκα της γενικότερης ερευνητικής emπλοκής του στα καίρια προβλήματα της ελληνικής οικονομίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΙΝΑΚΕΣ	ix
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ	xi
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	xiii
ΣΥΝΟΨΗ.....	xv
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Προλεγόμενα	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Διαχρονική εικόνα αλλοδαπού χειμερινού τουρισμού 11	
2.1. Μακροπρόθεσμες Τάσεις του Αλλοδαπού Χειμερινού Τουρισμού	11
2.1.1. Διαπιστώσεις και Συμπεράσματα με Διορθωμένα Στοιχεία	17
2.2. Πιθανά Αίτια των Μακροχρονίων Πτωτικών Τάσεων από Ορισμένες Περιοχές Προελεύσεως	19
2.2.1. Δευτερεύουσες Πηγές Προελεύσεως	19
2.2.1.1. Λοιπές Ευρωπαϊκές Χώρες	19
2.2.1.2. Αμερική	20
2.2.1.3. Ασία	21
2.2.1.4. Αφρική - Ωκεανία	21
2.2.2. Κύριες Ευρωπαϊκές Πηγές Προελεύσεως	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Ελαστικότητα ζήτησεως του χειμερινού τουριστικού προϊόντος	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Η εξωαιχμακή μη χειμερινή περίοδος: Ενδιάμεση περίοδος (Απρίλιος-Ιούνιος+Οκτώβριος) 43	
4.1. Εισαγωγή.....	43
4.2. Τάσεις: Συνολικές και κατά Μείζονα Γεωγραφική Προέλευση.....	44
4.3. Τάσεις στις Κύριες Χώρες Προελεύσεως.....	48
4.4. Σύγκριση με Ανταγωνίστριες Χώρες	51
4.5. Θερινός Τουρισμός και Τουρισμός Ενδιάμεσης Περιόδου σε Σύγκριση με Ανταγωνίστριες Χώρες.....	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Ειδικές τουριστικές υποδομές	67
5.1. Γκολφ.....	68
5.2. Συνεδριακός Τουρισμός	71
5.3. Θαλάσσιος Τουρισμός.....	76

5.3.1. Μαρίνες	76
5.3.2. Κέντρα Θαλασσοθεραπείας	77
5.4. Ιαματικός Τουρισμός	79
5.5. Άλλες Κατηγορίες Εναλλακτικού Τουρισμού	80
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Διαπιστώσεις, Αξιολογήσεις, Συμπεράσματα	85
6.1. Διαπιστώσεις	85
6.2. Αξιολογήσεις	87
6.3. Συμπεράσματα	89
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. Πολιτικές αναπτύξεως του χειμερινού τουρισμού ...	93
7.1. Απόψεις Φορέων σε Συλλογικό και Ατομικό Επίπεδο	93
7.2. Κατευθύνσεις Πολιτικών Ενισχύσεως του Αλλοδαπού Χειμερινού Τουρισμού	95
7.3. Επιλογές	97
7.3.1. Χώρες του τ. Ανατολικού Συνασπισμού	98
7.3.2. Υπερπόντιες Χώρες	98
7.3.3. Κύριες Πηγές Προελεύσεως	99
7.4. Προτάσεις Πολιτικής	104
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	109
ΙΤΕΠ - ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΣΕΙΡΑ ΜΕΛΕΤΕΣ	110

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1.	Μακροπρόθεσμες Τάσεις Αλλοδαπού Χειμερινού Τουρισμού. Περίοδος 1980-1990	12
Πίνακας 2.	Σύνολο Αλλοδαπού Τουριστικού Πλήθους	13
Πίνακας 3.	Λοιπές Ευρωπαϊκές Χώρες και Λοιπός Κόσμος. Αφίξεις σε Χιλιάδες. Νοέμβριος-Μάρτιος	15
Πίνακας 4.	Μακροπρόθεσμες Τάσεις Αλλοδαπού Χειμερινού Τουρισμού	17
Πίνακας 5.	Σύνολο Αλλοδαπού Τουριστικού Πλήθους	18
Πίνακας 6.	Αφίξεις Αλλοδαπών Τουριστών στην Ελλάδα από Επιλεγμένες Κύριες Χώρες Προελεύσεως	24
Πίνακας 7.	Μερίδιο της Ελλάδος στον Αριθμό Ταξιδιών στο Εξωτερικό Κατοίκων Επιλεγμένων Χωρών 1998 ...	27
Πίνακας 8.	Μερίδιο της Ελλάδος στον Αριθμό Ταξιδιών στο Εξωτερικό Κατοίκων Επιλεγμένων Χωρών 1990 ...	28
Πίνακας 9.	Μεταβολή Μεριδίων	29
Πίνακας 10.	Αφίξεις Αλλοδαπών Τουριστών (Εποχικό Πρότυπο Α)	34
Πίνακας 11.	Αφίξεις Αλλοδαπών Τουριστών (Εποχικό Πρότυπο Β)	36
Πίνακας 12.	Αφίξεις Περιηγητών από Μείζονες Περιοχές	45
Πίνακας 13.	% Μεταβολές Αφίξεων ανά Τουριστική Περίοδο	45
Πίνακας 14.	% Κατανομή Αφίξεων Αλλοδαπού Τουρισμού ανά Τουριστική Περίοδο σε Σύνολο Έτους ανά Γεωγραφική Περιοχή	46
Πίνακας 15.	% Μεταβολές ανά Τουριστική Περίοδο	46
Πίνακας 16.	Αφίξεις Περιηγητών από Επιλεγμένες Κύριες Χώρες Προελεύσεως	49
Πίνακας 17.	% Κατανομή Αφίξεων Αλλοδαπού Τουρισμού ανά Τουριστική Περίοδο σε Σύνολο Έτους σε Επιλεγμένες Χώρες	50
Πίνακας 18.	Μερίδιο Χειμερινού Αλλοδαπού Τουρισμού σε Επιλεγμένες Χώρες	52
Πίνακας 19.	Αφίξεις Αλλοδαπών Τουριστών σε όλα τα Καταλύματα σε Επιλεγμένες Ευρωπαϊκές Χώρες ανά Τουριστική Περίοδο	53

Πίνακας 20.	% Κατανομή Αφίξεων Αλλοδαπού Τουρισμού ανά Τουριστική Περίοδο σε Σύνολο Έτους από Επιλεγμένες Ευρωπαϊκές Χώρες	54
Πίνακας 21.	Αφίξεις κατά Μέσο Μεταφοράς 1998 (Ανταγωνίστριες Χώρες)	58
Πίνακας 22.	Αφίξεις Αλλοδαπών Τουριστών κατά Μέσο Μεταφοράς	59
Πίνακας 23.	Χειμερινοί Αλλοδαποί Τουρίστες κατά Μέσο Μεταφοράς	60
Πίνακας 24.	Γήπεδα Γκολφ στις Ανταγωνίστριες Χώρες	68
Πίνακας 25.	Αριθμός Διεθνών Συνεδρίων κατά Περιοχή	72
Πίνακας 26.	Μηνιαία Κατανομή Διεθνών Συνεδρίων για τα έτη 1992 και 1997	73
Πίνακας 27.	Συνεδριακό Δυναμικό της Ελλάδος	74
Πίνακας 28.	Μαρίνες: Αριθμός και Χωρητικότητα	76
Πίνακας 29.	Κέντρα Θαλασσοθεραπείας	78
Πίνακας 30.	Κέντρα Υδροθεραπείας	80

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

Διάγραμμα 1.	% Κατανομή Αφίξεων Αλλοδαπών Τουριστών από Επτά Κύριες Χώρες Προελεύσεως ανά Τουριστική Περίοδο	25
Διάγραμμα 2.	Διαγραμματική Απεικόνιση Εποχικού Προτύπου Α.	35
Διάγραμμα 3.	Διαγραμματική Απεικόνιση Εποχικού Προτύπου Β.	37
Διάγραμμα 4.	% Κατανομή Αφίξεων Αλλοδαπού Τουρισμού ανά Τουριστική Περίοδο	47
Διάγραμμα 5.	Διαχρονική Τάση της Εξελίξεως του Ελληνικού Τουρισμού Συνολικά και ανά Τουριστική Περίοδο	55
Διάγραμμα 6.	% Κατανομή Αφίξεων σε Επιλεγμένες Ευρωπαϊκές Χώρες κατά τη Χειμερινή Περίοδο Νοεμβρίου-Μαρτίου 1975, 1985, 1998.	55
Διάγραμμα 7.	Σχέση Αεροπορικός Αφιχθέντων Τουριστών και Χειμερινού Τουρισμού	57
Διάγραμμα 8.	% Κατανομή Αφίξεων σε Επιλεγμένες Ευρωπαϊκές Χώρες κατά την Ενδιάμεση Περίοδο Απριλίου-Ιουνίου+Οκτωβρίου 1975, 1985, 1998.	63
Διάγραμμα 9.	% Κατανομή Αφίξεων σε Επιλεγμένες Ευρωπαϊκές Χώρες κατά τη Θερινή Περίοδο Ιουλίου-Σεπτεμβρίου 1975, 1985, 1998	63
Διάγραμμα 10.	Μηνιαία Κατανομή Διεθνών Συνεδρίων για τα 1992 και 1997	73
Διάγραμμα 11.	Μέσος Αριθμός Συνέδρων ανά Διεθνές Συνέδριο ανά Ήπειρο για τα έτη 1992 και 1997.	74

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σχεδόν στο σύνολό τους οι μελέτες του ΙΤΕΠ, αλλά και οι λοιποί μελετητές του τομέα, μεταξύ των δυσμενών «σταθερών» που χαρακτηρίζουν τον αλλοδαπό (αλλά και τον εσωτερικό) τουρισμό εντάσσουν την έντονη εποχικότητά του. Η εποχικότητα, βεβαίως, ως χαρακτηριστικό στοιχείο της τουριστικής δραστηριότητας, είναι πράγμα αυτονόητο, διότι προσδιορίζεται από τους ισχύοντες κοινωνικούς θεσμούς (άδειες, σχολικό έτος), αλλά και τις καιρικές συνθήκες, απέναντι στις οποίες ο άνθρωπος είναι τελειώς ανίσχυρος. Ωστόσο, υπάρχουν περιθώρια σημαντικών βελτιώσεων μέσω της αξιοποίησεως των δυνατοτήτων που προσφέρει, προεξαρχόντως, ο αλλοδαπός τουρισμός, ως προς τον οποίο οι ανωτέρω δύο περιορισμοί δεν ισχύουν πλήρως, λόγω πηγών προελεύσεως που βρίσκονται σε διαφορετικά γεωγραφικά πλάτη. Η μελέτη αυτή των δυνατοτήτων και οι προϋποθέσεις αξιοποίησέως τους αποτελεί χρέος της πολιτείας και του ιδιωτικού τομέα που δραστηριοποιείται στον τουρισμό, διότι η καταπολέμηση της εποχικότητας, της αποφεύξιμης εποχικότητας, ασκεί πλήθος ευεργετικών επιπτώσεων σε σημαντικές διαστάσεις της τουριστικής δραστηριότητας, όπως είναι: η αποτελεσματικότητα των πόρων της οικονομίας, η κατανομή των ωφελειών της αναπτύξεως στις διάφορες γεωγραφικές περιοχές, η ίδια η ανάπτυξη του τομέα και της οικονομίας, αλλά και η προστασία των ίδιων των στοιχείων επί των οποίων θεμελιώνεται η τουριστική δραστηριότητα.

Η παρούσα μελέτη έχει ως αφητηρία τις παραπάνω σκέψεις και εμπειρικά θεμελιωμένες κοινής αποδοχής διαπιστώσεις. Για το λόγο αυτό έχουν εκφρασθεί από πολλές πλευρές κατά καιρούς ιδέες για το είδος των πολιτικών που θα ανεβάθμιζε τον χειμερινό τουρισμό και θα ηύξανε το οικονομικό μέγεθος του τομέα, χωρίς να βλάπτει εξ αυτού του λόγου τις βάσεις του. Η πλευρά αυτή του ζητήματος, δηλ. ο ρεαλισμός που χαρακτηρίζει αυτές τις ιδέες, ο βαθμός στον οποίο οι ιδέες αυτές ανταποκρίνονται σε τεκμηριωμένα αποτελέσματα ερευνών, απετέλεσε το δεύτερο κίνητρο για την ανάληψη της παρούσας προσπάθειας προσεγγίσεως του ζητήματος. Διότι από την φύση του ο τουρισμός ως οικονομική δραστηριότητα, ως προϋποθέσεις προαγωγής του κατά βιώσιμο τρόπο, προσφέρεται για πελαγοδρομήσεις σε ουτοπικές ιδέες και φαντασιώσεις, προερχόμενες συχνότατα από ασχέτους περί το ζήτημα ανθρώπους. Τέτοιες ιδέες και φαντασιώσεις δημιουργούν, συνήθως, κλίμα ευφορίας και γίνονται αιτία διαμορφώσεως πολιτικών τα μάλα βλαπτικών, όχι τόσο για την σπατάλη πόρων όσο για την απώλεια χρόνου που συνεπάγονται.

Εκφράζομε την ελπίδα ότι τα ευρήματα που εμπεριέχονται στην μελέτη, αλλά και οι σκέψεις που διατυπώνονται αναφορικά προς τις ενδεδειγμένες κατευθύνσεις πολιτικής, θα βοηθήσουν στην ρεαλιστική αντιμετώπιση της σχετικής διαστάσεως του τουρισμού που εξειδικεύεται εποχικώς ως χειμερινός τουρισμός.

Στην συνεργατίδά μου κ. Σοφία Πανούση, για το ζήλο και την αποτελεσματικότητα με την οποία συνέβαλε στην ομαλή διεκπεραίωση της μελέτης εκφράζω θερμές ευχαριστίες. Ο κ. Βασίλειος Κωνσταντάρας βοήθησε, επίσης, πολλαπλώς είτε με τη συλλογή και επεξεργασία αριθμητικών δεδομένων, είτε με τις περιπλανήσεις του στους αχανείς χώρους του διαδικτύου προς άγραν πληροφοριών.

Παναγιώτης Γ. Παυλόπουλος

Αθήνα, Οκτώβριος 2001

ΣΥΝΟΨΗ

Η διερεύνηση της καταστάσεως και της διαχρονικής εξελίξεως του χειμερινού τουρισμού στη χώρα μας οδήγησε σε διαπιστώσεις, εντόπισε τα αίτια και κατέληξε σε προτάσεις πολιτικής. Όπως τονίζεται και στον πρόλογο του παρόντος, ο χειμερινός τουρισμός εγγίζει σοβαρά ζητήματα του αλλοδαπού τουρισμού, τα οποία σχετίζονται όχι μόνο με την έντονη εποχικότητα και την εκ του λόγου τούτου δυσμενή επίπτωση στην αποδοτικότητα του επενδεδυμένου κεφαλαίου, αλλά σχετίζονται και με αυτό τούτο το μέγεθος του αλλοδαπού τουριστικού πλήθους που επισκέπτεται την Ελλάδα. Σχετίζεται, επίσης, με την πυκνότητα του τουριστικού πλήθους εν τόπω και χρόνω με τις εκ του λόγου τούτου συνέπειες. Η προφανής, όμως, ανάγκη μελέτης του θέματος ενισχύεται και από ένα πρόσθετο λόγο. Για να βοηθήσει στην τοποθέτηση του προβλήματος στις πραγματικές του διαστάσεις και την απαλλαγή του από τις επικίνδυνες φαντασιώσεις και αυταπάτες, στις οποίες φαίνεται να θεμελιώνονται ιδέες για το είδος των πολιτικών που θα βελτίωνε την κατάσταση.

1. Διαπιστώσεις

1. Το ποσοστό που αντιπροσωπεύει ο αλλοδαπός χειμερινός τουρισμός στην Ελλάδα, ως ποσοστό του συνολικού ετησίου αλλοδαπού τουρισμού, είναι μόλις 9%, έναντι μέσου όρου της τάξεως του 25% για τις κύριες ανταγωνίστριες χώρες.
2. Σημειώνεται ότι για τουριστικές περιοχές, όπως είναι η Τουρκία και η Κύπρος, που διαμοιράζονται βασικά χαρακτηριστικά με την Ελλάδα, όπως είναι η απόσταση από τις κύριες περιοχές προελεύσεως τουριστών, τα ποσοστά του χειμερινού τουρισμού είναι 21% και 19% αντιστοίχως (1998).
3. Σε όλες τις ανταγωνίστριες χώρες – Γαλλία, Ισπανία, Ιταλία, Πορτογαλία – με εξαίρεση την Τουρκία, έχει συντελεσθεί αύξηση του ποσοστού του χειμερινού τουρισμού μεταξύ 1975 και 1998, η οποία κυμαίνεται από 2,9% για την Πορτογαλία μέχρι 62,3% για την Ιταλία. Η Ελλάδα, που είχε και το μικρότερο ποσοστό εκκινήσεως (1975: 14,4%) πραγματοποίησε δραματική μείωση (38,2%).
4. Η τάση μεταβολής του μεριδίου του χειμερινού τουρισμού κατά την περίοδο 1975-1998 δεν υπήρξε προς μια κατεύθυνση. Πάντως, οι απώλειες που σημειώθηκαν κατά την δεκαετία 1975-85 ανακτήθηκαν σε όλες τις χώρες με εξαίρεση την Ελλάδα, για την οποία υπάρχουν ενδείξεις – αν και ασαφείς – ότι η πτωτική τάση συνεχίζεται.

5. Στην περίοδο που εξετάζεται στον παρόν μελέτημα, ο ρυθμός αύξησης του αλλοδαπού χειμερινού τουρισμού στην χώρα μας υπήρξε κατά μέσον όρο 77%* περίπου χαμηλότερος του αντιστοίχου ρυθμού για το σύνολο του έτους, με σοβαρές διαφοροποιήσεις ως προς τις επιμέρους μείζονες περιοχές προελεύσεως. Συγκεκριμένως:
- i. Οι αφίξεις από Αμερική, Ωκεανία και Αφρική σημείωσαν μείωση και στα απόλυτα μεγέθη, με ποσοστά μειώσεως που κυμαίνονται από 30,1% για την Αμερική μέχρι 58,5% και 61,8% για Αφρική και Ωκεανία.
  - ii. Οι αφίξεις από την Ευρώπη (κυρίως ΕΕ) και Ασία αυξήθηκαν με ποσοστά 48,9% (διορθωμένα στοιχεία) και 66,2% αντιστοίχως και αύξησαν τα μερίδιά τους στο χειμερινό τουρισμό από 66,2% σε 75% η Ευρώπη και από 12,1% σε 15,4% η Ασία. Πρέπει να σημειωθεί ότι η αύξηση του χειμερινού μεριδίου της Ευρώπης προέρχεται εξ ολοκλήρου από την ΕΕ. Η συμβολή της λοιπής Ευρώπης υπήρξε αρνητική.
  - iii. Χαρακτηριστικό των υπερπόντιων χωρών, καθώς και των λοιπών Ευρωπαϊκών (βασικώς χώρες του Ανατολικού Συνασπισμού), σε αντίθεση με την κύρια περιοχή προελεύσεως (ΕΕ) είναι ότι το αντίστοιχο τουριστικό πλήθος είναι περισσότερο φιλικώς διακείμενο προς τον ελληνικό χειμερινό τουρισμό – συγκριτικώς πάντοτε. Από το σύνολο των τουριστών με προέλευση την ΕΕ μόνο το 5,6% αντιστοιχεί σε χειμερινούς επισκέπτες. Τα ποσοστά για τη Λοιπή Ευρώπη και τις υπερπόντιες περιοχές είναι 11,5% και 27% αντιστοίχως.
6. Οικονομική ανάλυση παρέχει ενδείξεις ότι η ζήτηση του χειμερινού τουριστικού προϊόντος στην χώρα μας είναι ανελαστική. Δηλ. οι μεταβολές των οικονομικών μεταβλητών (τιμή, εισόδημα) επηρεάζουν τη ζήτηση του χειμερινού τουριστικού προϊόντος σε πολύ μικρότερο βαθμό σε σύγκριση με τη ζήτηση του θερινού τουριστικού προϊόντος (στοιχείο σταθερότητας).
7. Από τη διερεύνηση των τουριστικώς δρωμένων στις κύριες χώρες προελεύσεως συνάγεται γενική, μη ενθαρρυντική διαπίστωση, ότι για 6 από τις 10 εξεταζόμενες χώρες (6 ευρωπαϊκές και 4 υπερπόντιες) έχει μειωθεί το μερίδιο της Ελλάδος στο εισαγόμενο από αυτές τουριστικό προϊόν. Είναι δε αξιοσημείωτο, ότι ακόμη και οι χώρες που αύξησαν το μερίδιο του ελληνικού τουριστικού προϊόντος που

---

* Στοιχεία διορθωμένα κατ' εκτίμηση για τους οικονομικούς μετανάστες.

εισάγουν, εμφανίζουν μεγάλη μείωση στο χειμερινό τμήμα, με προεξάρχουσα την Ολλανδία.

8. Σε αντίθεση με τον αλλοδαπό χειμερινό τουρισμό, ο αλλοδαπός τουρισμός της ενδιάμεσης περιόδου (Απρίλιος-Ιούνιος, Οκτώβριος) αυξήθηκε ταχύτερα από τον μέσο ετήσιο ρυθμό, αλλά και από το ρυθμό της περιόδου αιχμής. Ιδιαίτερος ταχύς υπήρξε ο ρυθμός αύξησης του αλλοδαπού τουρισμού κατά την ενδιάμεση περίοδο στη δεκαετία 1980-90, ενώ κατά την πρόσφατη δεκαετία συμπορεύθηκε με την γενική τάση. Η αύξηση του μεριδίου της εν λόγω περιόδου από 34,9% το 1980 σε 39,0% το 1999 έγινε σε βάρος του χειμερινού μεριδίου, και αντιστοιχεί στα 2/3 περίπου των απωλειών της χειμερινής περιόδου.
9. Από απόψεως γενικών υποδομών η Ελλάδα υστερεί έναντι των ανταγωνιστριών χωρών κατά τρόπο πολυδιάστατο· όχι μόνο σε υποδομές υπό την υλική έννοια (δρόμοι, λιμάνια, αεροδρόμια), αλλά και υπό την έννοια του γενικότερου περιβάλλοντος λειτουργίας του τουριστικού τομέα. Η διαπίστωση αυτή, που αβίαστα προκύπτει από πλήθος ενδείξεων, δεν μπορεί ωστόσο να εξηγήσει το πολύ μικρό μέγεθος του χειμερινού τουρισμού.
10. Η συγκριτική εξέταση των ανταγωνιστριών χωρών από απόψεως ειδικών υποδομών κατατάσσει την χώρα μας εντόνως υστερούσα όχι μόνο στατικά, αλλά και υπό την δυναμική έννοια. Σε καμιά από τις ειδικές υποδομές που θεωρούνται από πολλούς ως βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη του χειμερινού τουρισμού?, δεν διαθέτει η χώρα μας όχι συγκρίσιμη προσφορά, αλλ' ούτε καν υποφερτή τέτοιων υπηρεσιών. Με εξαίρεση, ίσως, την υποδομή συνεδριακού τουρισμού, σε καμιά από τις μείζονες ειδικές μορφές τουρισμού δεν έχουν δημιουργηθεί υποδομές ικανές να προκαλέσουν κινητικότητα.

II. Αίτια – Αξιολογήσεις

1. Η εμμονή παραμονής του αλλοδαπού χειμερινού τουρισμού στην Ελλάδα σε πολύ χαμηλά επίπεδα σε σύγκριση με τις ανταγωνίστριες χώρες υπογραμμίζει, ενδεχομένως, την ύπαρξη φυσικών-δομικών στοιχείων που δεν επιτρέπουν, και δεν θα επιτρέψουν ίσως ποτέ, σύγκλιση του αλλοδαπού χειμερινού τουρισμού προς τα πρότυπα των ανταγωνιστριών ευρωπαϊκών χωρών.
2. Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί την χώρα μας από τους άλλους ανταγωνιστικούς προορισμούς είναι η απόσταση από τις κύριες πηγές προελεύσεως. Τα στοιχεία, πράγματι, αποκαλύπτουν

ύπαρξη αρνητικής συσχετίσεως μεταξύ ποσοστού αερομεταφερομένων τουριστών και ποσοστού χειμερινού τουρισμού. Απόσταση και κόστος διακινήσεως, σε συνδυασμό με διάρκεια διακοπών φαίνεται να προσδιορίζουν σε μεγάλο βαθμό το σχετικό μέγεθος του χειμερινού τουρισμού στην Ελλάδα και στις κύριες ανταγωνίστριες χώρες. Υψηλό και αυξανόμενο ποσοστό του αλλοδαπού χειμερινού τουρισμού στις ανταγωνίστριες χώρες αποτελεί αξιοποίηση του Σαββατοκύριακου.

3. Η περίπτωση της Τουρκίας, αν και φαίνεται ως εξαίρεση, στην πραγματικότητα ακολουθεί τον κανόνα. Το συγκριτικώς υψηλό ποσοστό αλλοδαπού χειμερινού τουρισμού που επιτυγχάνει μπορεί να ερμηνευθεί με αναφορά στη σύνθεση των τουριστών από άποψη προελεύσεως. Ποσοστό 25,5% των αλλοδαπών τουριστών στην Τουρκία προέρχεται από τις Ανατολικές Χώρες (Ανατ. Συνασπισμός) έναντι μόνο 10% για την Ελλάδα. Αυτό υποδεικνύει πιθανώς και την κατεύθυνση που οφείλει να ακολουθήσει τυχούσα πολιτική βελτιώσεως του εποχικού προτύπου, αν θέλει πράγματι η χώρα μας να αντιμετωπίσει με ρεαλισμό το πρόβλημα.
4. Το είδος των τουριστικών δραστηριοτήτων που, καταρχήν, θα μπορούσε να βοηθήσει στην βελτίωση του εποχικού προτύπου του αλλοδαπού τουρισμού στην χώρα μας δεν έχει μελετηθεί, στην έκταση και το βάθος που ενδείκνυται, ούτε από την πολιτεία, ούτε από τους ιδιωτικούς φορείς. Πρέπει δε να σημειωθεί, ότι το θέμα είναι εξαιρετικώς απαιτητικό σε ανάλυση, διότι προσφέρεται εύκολα για υιοθέτηση πολιτικών που αποτελούν μετασχηματισμό ευσεβών πόθων σε πολιτικές, με παντελή απουσία του αναγκαίου ρεαλισμού, με συνέπεια σπατάλη κοινωνικών πόρων. Οι ενδείξεις που υπάρχουν από τις κατά καιρούς συζητούμενες και προτεινόμενες πολιτικές, οδηγούν στον χαρακτηρισμό τους ως «ερασιτεχνικές προσεγγίσεις».
5. Τα στοιχεία υποδεικνύουν ως ρεαλιστικότερη προσέγγιση, υπό την έννοια συνεξετάσεως του κοινωνικού κόστους, την επιδίωξη αυξήσεως του μεριδίου, κυρίως των μηνών που περιλαμβάνονται στην ενδιάμεση περίοδο, με έμφαση στους μήνες που βρίσκονται στα άκρα της περιόδου αιχμής. Οι ενδείξεις που παρέχει η διαθέσιμη στατιστική πληροφόρηση φαίνεται να ενισχύει την θέση, ότι η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου – ακόμη και στον βαθμό που αυτό εξαρτάται από την ύπαρξη ειδικών υποδομών – είναι ευχερέστερο και οικονομικότερο να συντελεστεί στην περίοδο που παρεμβάλλεται μεταξύ της περιόδου αιχμής και της χειμερινής περιόδου.
6. Η αποξένωση της τουριστικής Ελλάδας από ορισμένες περιοχές προελεύσεως (ΗΠΑ, Ωκεανία) έχει σωρευτικά αρνητικά αποτελέσματα,

διότι παύει να λειτουργεί η διαφημιστική ανακύκλωση που συντελείται μέσω των επισκεπτών. Αποτελεί δε σοβαρότατο ζήτημα η σε απόλυτο μέγεθος συρρίκνωση της ζήτησεως του προϊόντος μιας χώρας με μοναδικότητα σε ιστορικο-πολιτισμικά και φυσικά τουριστικά στοιχεία, και μάλιστα σε περίοδο ταχείας επεκτάσεως του παγκόσμιου τουρισμού. Οι κατά καιρούς «οδηγίες» αποφυγής της Ελλάδος ως τουριστικού προορισμού από τις ανωτέρω περιοχές προελεύσεως έχουν αναμφισβήτως διαδραματίσει σημαίνοντα ρόλο, ωστόσο, αυτό δεν μειώνει τον επίσης αρνητικό-παθητικό ρόλο της πολιτείας, η οποία άφησε την ανάπτυξη του τουριστικού τομέα κυριολεκτικά στην τύχη του.

7. Παρά το γεγονός ότι η χώρα υστερεί δραματικώς σε ειδικές υποδομές, θεωρούμε ότι η απουσία αυτή δεν αποτελεί το κύριο αίτιο για το अपαραδέκτως μικρό μέγεθος του χειμερινού τουρισμού. Η αξιολόγηση αυτή υποστηρίζεται με αρκετή πειστικότητα από τα δρώμενα στην Τουρκία, η οποία ομοίως υστερεί σε ειδικές υποδομές – υπερτερεί πάντως της Ελλάδος – και παρά ταύτα, επιτυγχάνει σχετικό μέγεθος χειμερινού τουρισμού παρόμοιο με εκείνο των λοιπών ανταγωνιστριών ευρωπαϊκών χωρών.
8. Το εύρημα ότι η ελαστικότητα ζήτησεως του χειμερινού τουριστικού προϊόντος είναι πολύ μικρότερη της μονάδος, έχει σημαντικά οικονομικά – μεταξύ άλλων – συνεπαγόμενα για την ιδιωτική οικονομική αποτελεσματικότητα του τομέα. Διότι τυχούσα αύξηση του μεριδίου του χειμερινού τουρισμού θα εμείωνε το εύρος των διακυμάνσεων της διαχρονικής εξελίξεως της ζήτησεως που προκαλούνται από συστηματικούς παράγοντες, όπως είναι το εισόδημα και οι τιμές. Συνέπειες: βελτίωση μέσου βαθμού πληρότητας των ξενοδοχείων, βελτιωμένα μέσα έσοδα ανά κλίνη, μικρότερη δέσμευση κεφαλαίων για δεδομένο μέγεθος ζήτησεως (κοινωνική αποτελεσματικότητα).
9. Τα χαρακτηριστικά των αλλοδαπών χειμερινών τουριστών (ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, προτιμήσεις), σε συνδυασμό με το πολύ μικρό μέγεθος ελαστικότητας ζήτησεως, υποδηλώνει ότι η ζήτηση του χειμερινού τουριστικού προϊόντος προέρχεται βασικώς από άτομα οικονομικώς εύρωστα, ώριμα και πληροφορημένα, με ενδιαφέροντα μη συνδεδεμένα ισχυρά με την υπό στενή έννοια διάσταση της απολάσεως. Αυτό ρίχνει φως όχι μόνο στην κατεύθυνση που πρέπει να ακολουθήσει η διαφήμιση του χειμερινού τουρισμού, αλλά και στον χαρακτήρα των υποδομών που πρέπει να είναι διαθέσιμες.
10. Η ανάλυση των δεδομένων για τις κύριες χώρες προελεύσεως τουριστών, οδηγεί στο μονοσήμαντο συμπέρασμα για τα αίτια του α-

ναιμικού αλλοδαπού χειμερινού τουρισμού στην χώρα μας και της δραματικής μείωσης κατά την τελευταία εικοσαετία. Τα αίτια πρέπει κατά κύριο λόγο – ή τουλάχιστον σε σημαντικό βαθμό – να αναζητηθούν εδώ, στην αδρανούςα χώρα προορισμού.

11. Η διαπίστωση, ότι η βελτίωση του μεριδίου της ενδιάμεσης περιόδου προέρχεται από τον Λοιπό Κόσμο, μεταφέρει ένα σημαντικό μήνυμα: (α) τις ευεργετικές επιπτώσεις του τουρισμού από τον Λοιπό Κόσμο (πλην Ευρώπης) στη βελτίωση της εποχικής κατανομής του αλλοδαπού τουρισμού στην χώρα μας, και (β) την ανάγκη σχεδιασμού και εφαρμογής πολιτικών, διαφορετικών κατά πάσα πιθανότητα, που θα αυξήσουν την ελκυστικότητα του προορισμού «Ελλάδα» στην Ευρώπη αφ' ενός και τον Λοιπό Κόσμο αφ' ετέρου.
12. Η μεγάλη υστέρηση, την οποία παρουσιάζει η χώρα σε ειδικές τουριστικές υποδομές, μπορεί μεν κατά την άποψή μας να **μην συνιστά κύριο αιτιώδη παράγοντα της έντονης εποχικότητας** που χαρακτηρίζει την τουριστική δραστηριότητα, σε καμιά περίπτωση, όμως, δεν μπορεί να δικαιολογηθεί αυτή για μια κατεξοχήν τουριστική χώρα. Ενόψει της θέσεως που υιοθετείται στο παρόν μελέτημα, η χώρα μας έχει χρέος να επιλέξει με πολλή προσοχή και μετά από ώριμη σκέψη το είδος των ειδικών υποδομών, στις οποίες πρέπει να δώσει έμφαση. Ο κατακερματισμός πόρων, χωρίς αναφορά στην δυναμική ζήτηση ισοδυναμεί με ασύγγνωστη σπατάλη πόρων και απώλεια χρόνου, που αναποφεύκτως θα βλάψει το μέλλον του τουρισμού. **Το γενικό συγκριτικό πλεονέκτημα που διαθέτει η χώρα στον τουριστικό τομέα δεν σημαίνει ότι το διαθέτει και για κάθε ειδική μορφή τουρισμού, εξεταζόμενη υπό το πρίσμα κυρίου κριτηρίου προσελκύσεως.**

III. Κατευθύνσεις Πολιτικής

Οι προτάσεις-κατευθυντήριες γραμμές των πολιτικών που απορρέουν από τις διαπιστώσεις και αξιολογήσεις της παρούσας μελέτης δεν αφορούν στην κατά κόρον – ορθώς – γινόμενη αναφορά στην ανεπάρκεια των γενικών υποδομών, στο συγκριτικό υψηλό κόστος των παρεχομένων υπηρεσιών και στην ανάγκη αναβαθμίσεως της ολικής ποιότητας του τουριστικού προϊόντος. Οι προτάσεις επικεντρώνονται κατά κύριο λόγο σε θέματα που, κατά την άποψή μας, συνιστούν τον πυρήνα του προβλήματος. Τα θέματα αυτά αποτελούν ένα είδος «σταθερών» του προβλήματος. Οι σταθερές αυτές είναι:

- (α) Ο χειμερινός τουρισμός αποτελεί σε πολύ υψηλό ποσοστό τουρισμό επαγγελματικό και αναψυχής, όχι όμως τουρισμό διακοπών, λόγω της εποχικής διαστάσεως κοινωνικών θεσμών, όπως είναι το σχολικό έτος και οι ετήσιες άδειες από την εργασία. Το δυνητικό χειμερινό τουριστικό πλήθος αποτελείται: (i) από τους απόμαχους της εργασίας, μισθωτούς και επαγγελματίες, (ii) από τους αυξανόμενης ποσοτικής σημασίας χρήστες του Σαββατοκύριακου και γενικότερα των βραχείας διάρκειας ταξιδιών αναψυχής και (iii) από τους πραγματοποιούντες επαγγελματικά ταξίδια.
- (β) Η απόσταση της χώρας μας από τις μείζονες προελεύσεις είναι μεγάλη και ως εκ τούτου δαπανηρή για βραχείας διάρκειας διακοπές, όπως είναι το Σαββατοκύριακο. Διεπιστώθη θετική συσχέτιση μεταξύ του μεγέθους χειμερινού τουρισμού και οδικώς μεταφερομένων τουριστών.
- (γ) Οι υπερπόντιες χώρες, ως δυνητικές πηγές χειμερινής τουριστικής ζήτησεως, δεν είναι απαιτητικές σε ειδικές τουριστικές υποδομές. Τις πολιτισμικές υποδομές (μουσεία, αρχαιολογικοί χώροι και παρόμοια) δεν τις εντάσσομε στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Τις θεωρούμε ότι αποτελούν τον ένα από τους δύο πυλώνες του τουρισμού μας (Ηλιος-θάλασσα, Πολιτισμός).
- (δ) Οι ανταγωνίστριες χώρες δεν βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση έναντι της Ελλάδος αναφορικώς προς την εν δυνάμει μεγάλη τουριστική αγορά – ως πηγή ζήτησεως αλλοδαπού τουριστικού προϊόντος – των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης.
- (ε) Το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται εκτός της αγοράς εργασίας (τρίτη ηλικία) και μπορεί φυσικώς και οικονομικώς να ταξιδέψει θα τείνει να αυξάνεται μεσο-μακροπροθέσμως.

Οι ανωτέρω βασικές σταθερές οριοθετούν τις γεωγραφικές περιοχές, πληθυσμιακές ομάδες, καθώς και ομάδες ειδικών ενδιαφερόντων που προσφέρονται εκ πρώτης όψεως προς μελέτη, ως δυνητικές πηγές χειμερινών τουριστών.

Τα μέτρα πολιτικής για τη βελτίωση του εποχικού προτύπου του αλλοδαπού τουρισμού στη χώρα μας, και ειδικότερα, του χειμερινού τουρισμού πρέπει να έχουν ως σημείο αναφοράς το δυνητικό τουριστικό πλήθος και τις ανάγκες του. Όπως έδειξε η μελέτη των στοιχείων, τα μέτρα πολιτικής που προσιδιάζουν στις διάφορες μείζονες πηγές προελεύσεως είναι πιθανότατα διαφορετικά, διότι είναι πιθανότατα διαφορετικές και οι ηλικιακές ομάδες προς τις οποίες απευθύνονται, οι ανάγκες που πρέπει να ικανοποιηθούν για τις ίδιες ηλικίες διαφορετικών περιοχών.

Π.χ. η πολιτική αναστροφής των τάσεων από τις υπερπόντιες χώρες αποτελεί πρόβλημα που δεν αφορά σε ηλικίες ή σε εποχές του έτους ή ακόμη σε χαρακτηριστικά των υποψηφίων επισκεπτών. Αντιθέτως, για τη Δ. Ευρώπη το μείζον πρόβλημα εντοπίζεται στην ενίσχυση του χειμερινού τουρισμού, γεγονός που οδηγεί στις ομάδες του πληθυσμού που προσιδιάζουν εις τούτο, καθώς και στις ειδικές υποδομές που θα απαιτηθούν. Από το άλλο μέρος, οι τουριστικώς αναδυόμενες χώρες του τ. Ανατ. Συνασπισμού, ως πηγές προελεύσεως, συγκεντρώνουν χαρακτηριστικά που τις διαφοροποιούν από τις λοιπές οικονομικο-γεωγραφικές προελεύσεις. Π.χ. το πρόβλημα της αποστάσεως δεν αποτελεί συγκριτικό μειονέκτημα για την χώρα μας. Ως εκ τούτου, οι κατευθύνσεις της τουριστικής πολιτικής που στοχεύει σε ενίσχυση του χειμερινού τουρισμού και, γενικότερα, σε άμβλυνση της έντονης και επιτεινόμενης εποχικότητας του αλλοδαπού τουρισμού θα είναι τόσο περισσότερο προσγειωμένες όσο περισσότερο διαποτισμένες είναι από βασικές διαπιστώσεις και αξιολογήσεις της παρούσης εργασίας. Ειδικότερα:

- (α) Η μελέτη της διαχρονικής συμπεριφοράς των τουριστικών ροών έδειξε ότι είναι ευκολότερο και αποτελεσματικότερο να επιδιωχθεί αύξηση των τουριστικών ροών από το εξωτερικό στην εξωαιχμιακή περίοδο δίνοντας έμφαση σε υποδομές που θα διευκολύνουν την εν λόγω αύξηση στην ενδιάμεση περίοδο, δηλ. Απρίλιο-Ιούνιο, Οκτώβριο.
- (β) Πολλές ειδικές υποδομές πρέπει να προγραμματισθούν – πάντοτε ύστερα από εμπειριστατωμένη έρευνα της αγοράς – με βάση τις ανάγκες του εσωτερικού τουρισμού, στις οποίες και πρέπει πρωταρχικώς να στηριχθεί ο έλεγχος οικονομικής βιωσιμότητας. Η χώρα μας, κατεξοχήν τουριστική χώρα, με υψηλή θέση στην διεθνή κατάταξη, είναι απαράδεκτο να είναι τελευταία – σε σχετικούς πάντοτε όρους – μεταξύ των ανταγωνιστριών χωρών σε πάσης φύσεως ειδικές υποδομές. Αυτό δικαιολογεί κάποια «λελογισμένη σπατάλη» πόρων (κίνητρα) για βελτίωση της τουριστικής εικόνας της χώρας.
- (γ) Οι ειδικές υποδομές και οργανωτικές και λοιπές διευθετήσεις που θα προκύψει ότι απαιτούνται για την προσέλκυση χειμερινών τουριστών οποθενδήποτε προερχομένων, είναι σκόπιμο να έχουν, καταρχάς, επίκεντρο τις μεγάλες πόλεις που συνδυάζουν εύκολη πρόσβαση σε αξιόλογα μνημεία του ελληνικού πολιτισμού.
- (δ) Η λογική που πρέπει να διέπει τις αποφάσεις για προβολή της τουριστικής Ελλάδος στο εξωτερικό από απόψεως ποσότητας πόρων, γεωγραφικής κατανομής αυτών κτλ. είναι η λογική των δαπανών βασικής υποδομής. Οι δαπάνες διαφημίσεως και προβολής είναι δαπάνες βασικής υποδομής, ισοδυνάμου σπουδαιότητας με τις δαπάνες

για την κατασκευή λιμένων, αεροδρομίων κ.ο.κ. Είναι δαπάνες που παράγουν αξιόλογες εξωτερικές οικονομίες, με διάρκεια μακροπρόθεσμη, όπως προκύπτει από σχετικές δειγματοληπτικές έρευνες και εμπειρίες τουριστικών επιχειρηματιών. Σύμφωνα με τις υπάρχουσες ενδείξεις, άνω του 50% των τουριστικώς επισκεπτομένων την χώρα μας αρύεται την σχετική πληροφόρηση από συγγενείς, γνωστούς και φίλους και, βεβαίως, από προσωπική εμπειρία. Σημαντικό ποσοστό αλλοδαπών τουριστών πραγματοποιεί επαναλαμβανόμενα ταξίδια στην χώρα μας, πολλάκις δε με επιλογή διαμονής το ίδιο ξενοδοχειακό κατάλυμα. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει, ασφαλώς, την σπουδαιότητα της ποιότητας του τουριστικού προϊόντος, ως παράγοντος προαγωγικού της εξωτερικής ζήτησεως, αλλά παραλλήλως επισημαίνει το θεμελιώδη ρόλο της αρχικής επισκέψεως, του πλεονεκτήματος που αποκτά ένας προορισμός όταν καταστήσει ενωρίς γνωστή την ποικιλία, το είδος και την ποιότητα του προϊόντος που προσφέρει.

Το μέγεθος των πόρων που θα διατεθούν δεν πρέπει να συνδεθούν καθ' οιονδήποτε τρόπο με το παρόν τουριστικό μέγεθος που αντιπροσωπεύει για τη χώρα μας η κάθε εξεταζόμενη περιοχή. Το ζητούμενο δεν είναι να αναδιανεύουμε τους ανεπαρκείς πόρους που ήδη διαθέτομε για διαφήμιση και προβολή, διότι δεν υπάρχουν περιθώρια για ανακατανομή πόρων. (Ασφαλώς, υπάρχουν μεγάλα περιθώρια για αποτελεσματικότερη χρήση των διατιθεμένων πόρων). Οι παραδοσιακές ζωτικής σημασίας πηγές προελεύσεως τουριστών πρέπει να διατηρηθούν και αξιοποιηθούν πληρέστερα. Για τις αναδυόμενες αγορές τουριστικής ζήτησεως, καθώς και για τις υπερπόντιες, απαιτείται διάθεση **προσθέτων** πόρων με μακροπρόθεσμο ορίζοντα και κατανομή που να προσιδιάζει στις δυνατότητες κάθε αγοράς χωριστά*.

Καθ' όσον αφορά ειδικότερα την προέλευση χειμερινών τουριστών από τις διάφορες γεωγραφικές περιοχές, με κέντρο βάρους την τρίτη ηλικία, σημειωτέα τα ακόλουθα.

(Α) Χώρες του τέως Ανατολικού Συνασπισμού

- (i) Το πρόβλημα της αδείας επισκέψεως (visa) κρίνεται ως πολύ σοβαρό με βάση την μέχρι τώρα εμπειρία. Επομένως, η τουριστική πολιτική οφείλει να το αντιμετωπίσει με την σοβαρότητα που του αξίζει. Το εμπόδιο αυτό που απορρέει από τις συμβατικές υποχρεώσεις της χώρας προς την ΕΕ (Sengen) είναι μεν σοβαρό, όχι όμως ανυπέρβλητο.

---

* Βλ. Οικονομία και Τουρισμός, Μάιος 2001, ΙΤΕΠ, σελ. 70 και επόμενα.

Μπορεί να λυθεί με συνδυασμό ιδρύσεως προξενείων σε μεγάλα αστικά κέντρα, καθώς και σε συνεργασία με προξενικές αρχές ή πρεσβείες άλλων χωρών – επ’ αμοιβαιότητα – και οργάνωση του δικτύου αυτού κατά τρόπο που να ελαχιστοποιεί το κόστος αποκτήσεως της σχετικής αδείας (visa).

- (ii) Οργάνωση αντιστοίχου δικτύου γραφείου διακινήσεως τουριστών. Αντί των παραδοσιακών, πανθομολογουμένως αναποτελεσματικών, Γραφείων Τουρισμού Εξωτερικού, στις νέες αναδυόμενες αγορές προελεύσεως τουρισμού, η προσέγγιση πρέπει να ακολουθήσει την λογική της ιδιωτικής επιχειρηματικής δραστηριότητας, ενδεχομένως υπό μορφήν μεικτών επιχειρήσεων, όπου τούτο είναι ενδεδειγμένο και εφικτό. Οι χώρες αυτές, ακριβώς επειδή είναι νέες, ως τουριστικές αγορές, προσφέρονται για προσεγγίσεις επιχειρηματικής φύσεως, διότι σε υψηλό βαθμό δεν θα συναντήσουν τα εμπόδια, στα οποία σε άλλες, ώριμες αγορές, θα προσέκρουαν αντίστοιχες προσπάθειες. Η έμμεση συμμετοχή του κράτους για την κάλυψη μέρους ή και του συνόλου ενός προκαθορισμένου κόστους είναι φυσικά απαραίτητη για όσο χρονικό διάστημα θα απαιτηθεί για την ενηλικίωση των σχετικών επιχειρησιακών μονάδων. Η συμμετοχή εγχωρίων επιχειρηματικών συμφερόντων στη δραστηριότητα αυτή είναι για προφανείς λόγους άκρως επωφελής και, επομένως, επιθυμητή.
- (iii) Η οργάνωση της μεταφοράς, για αρκετό χρονικό διάστημα δεν θα αποτελέσει πρόβλημα, ενόψει της αργούσας δυναμικότητας σε μεταφορικά μέσα (αεροπορικές μεταφορές) που χαρακτηρίζει την περιοχή ως σύνολο, ίδια δε την Ρωσία.
- (iv) Σύμφωνα με υπάρχουσες ενδείξεις, οι θρησκευτικοί δεσμοί, η Ορθοδοξία, μπορεί να διαδραματίσει ρόλο μεγάλης σπουδαιότητας, ως κινητήρια και κατευθυντήρια δύναμη για τους δρόμους που θα ακολουθήσει μεγάλο μέρος των εν δυνάμει τουριστών. Πρέπει, επομένως, και προς την κατεύθυνση αυτή να επενδυθούν και πόροι και να αναλωθεί φαιά ουσία, ώστε να επινοηθούν αποτελεσματικοί τρόποι αξιοποιήσεως μιας τέτοιας δυνατότητας.

Εν κατακλείδι, πρέπει να επισημανθεί ότι η σπουδαιότητα που ενέχει για τὰ μέλλον του ελληνικού τουρισμού η αξιοποίηση των αναδυομένων ευρωπαϊκών αγορών προελεύσεως, έχει και άλλη διάσταση ίσης βαρύτητας. Οι κλιματολογικές συνθήκες ορισμένων από τις χώρες αυτές, ιδίως δε της Ρωσίας και των αμεσότερα συνδεομένων με αυτήν χωρών, προοιδαίζουν για την ύπαρξη δυνατότητας αξιοποιήσεώς τους προς ενίσχυση του χειμερινού τουρισμού στη χώρα μας.

(B) Χώρες Α. Ευρώπης

Το τουριστικό πλήθος προς το οποίο οφείλει να αποταθεί μια ρεαλιστική πολιτική ενισχύσεως του χειμερινού τουρισμού είναι, όπως προέκυψε από την ανάλυση, εκείνο της τρίτης ηλικίας. Είναι η ηλικιακή κατηγορία με την σχετική οικονομική άνεση και τον ελεύθερο χρόνο, αλλά και το σχετικώς σταθερό εισόδημα. Είναι, όμως, ταυτοχρόνως η ηλικία με την μεγαλύτερη συγκριτικώς ευαισθησία στην ποιότητα, την συνέπεια και την προσήνεια. Τα χαρακτηριστικά αυτά απαιτούν αναβάθμιση της ποιότητας των υπηρεσιών των ξενοδοχείων και λοιπών τουριστικών υποδομών, ώστε να ανταποκρίνονται στις προσδοκίες των επισκεπτών, όπως αυτές διαμορφώνονται με βάση την κατηγορία του ξενοδοχείου και την τιμή που πληρώνουν· απαιτούν άριστη οργάνωση του χρόνου διαμονής με προγράμματα πολιτισμικά και άλλα, αλλά και με σεβασμό στους περιορισμούς που ενδεχομένως απορρέουν από την ίδια την ηλικιακή σύνθεση. Ο χειμερινός επισκέπτης είναι κατά κύριο λόγο περιηγητής. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να δει και να μάθει, να διδαχθεί. Θα απαιτηθεί δηλ. οργάνωση και σεμιναρίων που κάλλιστα μπορούν να συνδυασθούν με τον χρόνο αναψυχής και διασκεδάσεως. Όπως ήδη τονίσθηκε, ειδικές υποδομές in abstracto δεν είναι οικονομικώς ενδεδειγμένο να κατασκευασθούν.

Καθ' όσον αφορά στον προσοδοφόρο επαγγελματικό τουρισμό τα δεδομένα υπογραμμίζουν τα ακόλουθα: Πρώτον, ότι η δυναμική της κατηγορίας αυτής θα τείνει να μειώνεται καθώς προάγεται η σχετική τεχνολογία που υποκαθίσταται στην ανάγκη φυσικής μετακινήσεως. Δεύτερον, τα επαγγελματικά ταξίδια, υπό την στενή έννοια του όρου, ακολουθούν την χρονική κατανομή των αναγκών, τις οποίες εξυπηρετούν και δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο προσοχής της τουριστικής πολιτικής, τρίτον, καθ' όσον αφορά ειδικότερα στα επιστημονικά διεθνή συνέδρια, η χειμερινή περίοδος δεν είναι ιδιαίτερα προσφιλής, και τέταρτον, η χώρα διαθέτει ήδη πλεονάζουσα δυναμικότητα, με εξαίρεση τα πολύ μεγάλα συνέδρια (3.000 ατόμων και άνω). Επομένως, πρέπει να αντιμετωπισθεί με πολύ σκεπτικισμό η περαιτέρω ενθάρρυνση αυξήσεως της δυναμικότητας.

(Γ) Υπερπόντιες Χώρες

Όπως ήδη τονίσθηκε, το πρόβλημα προσελκύσεως τουριστών από τις υπερπόντιες χώρες δεν αφορά ούτε σε ηλικίες, ούτε σε εποχές, ούτε σε χαρακτηριστικά των υποψηφίων επισκεπτών κατά τρόπο διακε-

κριμένο. Εξ ορισμού τα ταξίδια τέτοιων αποστάσεων είναι ταξίδια περιηγητικού τύπου που χωρούν σε όλες τις εποχές. Οι ειδικές υποδομές διαδραματίζουν μηδαμινό ρόλο. Αντιθέτως, οι γενικές υποδομές έχουν τον πρώτο λόγο. Τα μέσα αφυπνίσεως του ενδιαφέροντος των υποψηφίων ταξιδιωτών πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο μελέτης από εξειδικευμένους σε θέματα προβολής και διαφημίσεως, λαμβάνοντας υπόψη και τις ενδείξεις από έρευνες που έχουν διεξαχθεί στις περιοχές προελεύσεως. Η αύξηση του μεριδίου των τουριστικών ροών από υπερπόντιες περιοχές θα αυξήσει μετά βεβαιότητας και το μερίδιο του χειμερινού τουρισμού με βάση τα όσα ήδη αναφέρθησαν.